

INSTAGRAM'DA GÖRÜLME VE BEĞENİLME ARZUSU: KULLANICI BAKIŞ AÇISINDAN DEĞERLENDİRME*

THE DESIRE TO BE SEEN AND ADMIRIED ON INSTAGRAM: EVALUATION FROM USER POINT OF VIEW

Burcu KAYA ERDEM**

Meltem KAYA***

Öz

İnsanlık tarihi kadar eskilere dayanan gözetim olgusu, günümüzde küreselleşme ve elektronik iletişim teknolojileri ile her yere yayılmaktadır. Önceleri panoptik sistemdeki gibi sınırlı bir alanda yapılan gözetim, artan teknolojik imkânlarla birlikte boyut atlamış ve akışkan bir hale gelmiştir. Bu akışkanlık da bireylerin bilgilerinin kolayca elde edilmesini ve mahremiyetlerini yok edilmesine neden olmaktadır. Özellikle yeni medya ile birlikte kişisel veriler kolayca elde edilmekte, her birey gözetlemek ve gözetlenmeyi arzu eder hale gelmektedir. Hatta bireyler görülmediği zaman bu durumdan rahatsız olmakta ne kadar çok görülürse o kadar çok var olabileceğini düşünür hale gelmektedir. Günümüzde sosyal medya araçlarından Instagram görülmenin ve gözetlemenin en üst kerte de yer aldığı bir mecra dır. Bu çalışmada gözetim aracı olarak şekillenen Instagram'ın bireyler üzerindeki görülme arzusunu ne denli artırdığı ve bireylerin gözetlenmeyi arzu ederken iktidarların istediği ölçülerde davranış sergilediğini göstermek amaç edinilmiştir. Sınırsız bir özgürlük alanı gibi görünen internetin, aslında bireyleri kısıtladığı ve yaratılan profillere uygun davranılan sahte mutluluk alanı sunduğu çalışma boyunca gösterilmiştir. Instagram'daki kullanıcı profillerini incelemek ve gözetlenmenin bir arzu nesnesine dönüşmesini göstermek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden anket çalışması yapılmıştır. Çalışma gerçekleştirilirken sosyal medyayı daha iyi bildiği düşünölen İstanbul Üniversitesi gazetecilik birinci sınıf ve dördüncü sınıf öğrencileri örneklem olarak belirlenmiştir. Örneklemelerden elde edilen verilerde aslında bireylerin mutluluk alanı olarak gördükleri Instagram'da, mahremiyetlerini parçaladıkları, kendilerinin dışında başka kişiliklere büründükleri görölmektedir. Bireyler mahremiyetlerini parçalarken de kaçınılmaz olarak nesneleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Mahremiyet, Panoptikon, Sinoptikon, Süperpanoptikon, Instagram, Sosyal Medya.

Abstract

Today, the phenomenon of surveillance based on the history of humanity is spreading everywhere with globalization and electronic communication technologies. In the past, surveillance in a limited area, such as in the panoptic system, has been dimensioned and fluidized with increasing technological means. This fluidity also leads to the destruction of information and privacy of individuals easily. Especially with the new media, personal data is easily obtained, each individual becomes observant and desires to be monitored. In fact, when individuals are not seen, the more they become disturbed, the more it becomes a thinker. Nowadays, Instagram is one of the most social media tools in the world. In this study, it is aimed to show how Instagram, which is shaped as a surveillance tool, increases the desire to be seen on individuals and behaves in a way that individuals want to be observed while they want to be supervised. It has been shown during the study that the internet, which appears to be a limitless area of freedom, actually restricts individuals and offers a field of false happiness, in accordance with the created profiles. In order to examine the user profiles on Instagram and to show that the observation is transformed into a desirable object, a questionnaire study was carried out from quantitative research methods. The first and fourth grade students of Istanbul University, who are considered to know social media better during the study, were determined as a sample. In the data obtained from the samples, it is seen that Instagram, which individuals see as an area of happiness, break their privacy and take on other personalities besides themselves. Inevitably, individuals are objectively obliterating their privacy.

Keywords: Surveillance, Privacy, Panopticon, Synopticon, Superpanopticon, Instagram, Sociaial Media.

Giriş

İnsanlığın başlangıcından itibaren varlığını sürdürdüğü kabul edilen gözetim olgusu, küreselleşme ve yeni iletişim teknolojileri ile birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. Modernite ile gücüne güç katan gözetim, iktidarların baskısı olmaksızın sosyal ağlarla birlikte hızlı ilerleyişini sürdürmüştür.

Eski dönemlerde görülmeden gözetleme denilen ve kişilerin mecbur bırakıldığı panoptik gözetleme, gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte, gözetimin zaruri ve birer arzu nesnesi haline dönüşmesini sağlamıştır. Böylece sinoptik, süperpanoptik gözetim türleri de panoptikonun yanına eklenmiştir. Gelişmiş iletişim teknolojilerinin, hapis hane modeli olan panoptikonu yok ettiğini söylemek yanlış bir bilgi olacaktır.

* Bu makale danışmanlığını Doç. Dr. Burcu Kaya Erdem'in yürüttüğü "Beden İktidar İlişkisinin Sinoptikon Üzerinden İncelenmesi: Black Mirror Dizisi Örneği" adlı tezden üretilmiştir.

**Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, bkaya440@gmail.com

***İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik bölümü, Doktora Öğrencisi

Yeni iletişim teknolojileri tüm gözetim türlerine erişimi kolaylaştırmanın yanı sıra gözetim, iktidarların baskı ya da ikna yöntemine gerek kalmadan birer arzu nesnesine dönüşmüştür. Sosyal medyanın gelişimi ile birlikte bireylerin görülme arzusu her geçen gün daha da artmaktadır.

Sosyal medya araçlarından Instagram'ın bir gözetim aracı olarak ele alındığı bu çalışmada, bireylerin gözetlenme ve beğenilme arzusunun ne denli üst boyutlara ulaştığı, iktidarların herhangi bir çaba göstermeksizin bireylerin bedenlerine istediği gibi müdahale ettiğini göstermek amaç edinilmiştir.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak Bauman'ın "Akışkan Gözetimi, gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte Lyon'un Elektronik Göz kuramsallaştırması çerçevesinde Instagram ve gözetlenme ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmış daha sonra da nicel araştırma yöntemlerinden anket çalışması yapılarak İstanbul Üniversitesi Gazetecilik bölümü birinci ve son sınıf öğrencilerinin Instagram kullanımları ile gözetim ve sosyal medya ilişkisi değerlendirilmiştir.

1. Panoptikondan-Süperpanoptikona Gözetime Kuramsal Bakış

Instagram'daki beğenilme ve görülme arzusunu incelemeden önce gözetim kavramını kuramsal bir çerçevede ortaya koymak zaruridir.

"Gözetim; enformasyon toplama, depolama, işleme, değerlendirme ve kullanmanın özel bir türü olarak tanımlanabilir." (Fuchs, 2016, 218). Gözetimin olmazsa olmaz noktası bilgi toplamaktır. Bilgiyi elinde bulunduran daima güçlüdür. Çünkü birini gözetleme yolu ile toplanan bu bilgiler depolanıp gerektiğinde iktidarlar tarafından gün yüzüne çıkarılabilmektedir.

"Gözetim için en sık kullanılan benzetme, en azından Batı dünyasında hiç kuşkusuz Büyük Birader'dir." (Bauman ve Lyon, 2016, 21). George Orwell'in distopyasında yer alan Big Brother, gözetim ile özdeşleşmiştir. İktidarın gözü her an bireylerin üzerindedir. Ayrıca ceza ve şiddet yolu ile gözetim sağlanmaktadır. Gözetimi yalnızca Orwell'in distopyası ile açıklamak çalışma açısından eksik olacaktır. Aldous Huxley'nin Cesur Yeni Dünya adlı distopyasında bireylerin ikna yöntemleri ile gözetim ve denetime rıza gösterdiği bir dünya aktarılmaktadır. Bugün gözetim dünyasına bakıldığında her iki distopya da kendini gözetim ve denetim noktasında göstermektedir.

Fransızca'dan gelen "surveillance" kelimesi Türkçe'ye gözetim olarak geçmiş, 18. yüzyılın sonunda ilk kez kullanılmıştır. Kelime birinin hareketini izlemek anlamına gelmektedir (Clarke, t.y.).

David Lyon'a göre gözetim yeni bir olgu değildir. "Ezelden beri insanlar ne yaptıklarını kontrol etmek, kaydettikleri ilerlemeyi izlemek, örgütlenmek veya korumak için diğerlerine bakmışlardır." (Lyon, 1997, 39) Kelime olarak "göz" kökünden gelen gözetim kavramı, birini izleme ve bakma anlamı içerdiğinden insanlık tarihinden itibaren başladığını söylemek mümkündür.

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan gözetim, modern dönemle birlikte zirveyi görmüştür. "Modern toplumlarda insanlar toplumsal normlara boyun eğen bir nüfus yaratmak için giderek daha da gözetlenirler, faaliyetleri belgelenir ve tasnif edilir." (Lyon, 1997, 44). Böylece birey ile ilgili her bilgi, modern dönem ile birlikte iktidara içkin olmaktadır.

"Gözetim, insanlık tarihi kadar eski temellere dayanırken; gözetim toplumu, modernite/ kapitalizm/ sanayi devrimi ve özellikle de enformasyon teknolojileriyle ilişkileri bağlamında, yeni kabul edilebilecek bir kavramlaştırma olarak kendini sunar." (Dolgun, 2015, 21).

Gözetimin dönüm noktalarından biri de 11 Eylül saldırısıdır. Bu saldırının ardından Amerika, yapmış olduğu her türlü gözetim faaliyetini güvenlik adı altında meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bireylerin mahremiyetleri hiçe sayılmış, "Böyle bir saldırı bir daha yaşansın istemiyorsanız, sizi her anlamda gözetlememize rıza gösterin." mesajı yalnızca Amerika'da değil, tüm dünyada yankılanmıştır.

Tarihsel anlamda gözetim türleri çeşitlilik göstermiş olsa da birbirlerini yok ettiği söylenemez. Gözetim türlerinden panoptikon, bir hapishane modelidir. Jeremy Bentham tarafından dizayn edilen hapishaneyi sosyal bilimler alanına kazandıran Michel Foucault olmuştur. Foucault, panoptikonu şöyle açıklamaktadır: "Laboratuvar olma yanı sıra, deney yapma, tutukluları değiştirme, bireyleri terbiye veya yeniden terbiye etme makinesi olarak kullanılabilir. Panoptikon bir cins iktidar laboratuvarı gibi işlemektedir. Gözlem mekanizmaları sayesinde, insanların tutumları üzerine daha etkin olmakta ve daha fazla nüfuz olanağı sağlamaktadır." (Foucault, 1992, 256-257). Foucault, panoptikonu bir iktidar laboratuvarına benzetmektedir. Panoptik mimaride iktidarlar, gözetlemek istedikleri bireyleri görülmeden gözetlemektedir. Bireyler, kim tarafından, ne zaman gözetlendiğini bilemediğinden her daim iktidarın istediği davranışları sergilemektedir.

Foucault, panoptikon ile gözetlenen bireyin kulede biri olup olmadığına bakmaksızın zihninde içselleştirdiği gardiyayı tarafından kendini gözetim altında tuttuğundan bahsetmektedir (Ataman ve Çoban, 2016, 35). Kim tarafından gözetlendiğini bilmemek, kendi kendinin denetimcisi olmaktır.

Bentham, panoptik mimaride binanın dairesel olduğunu, dairesel bölmeler sayesinde de tutukluların birbiri ile iletişiminin engellendiğini belirtmiştir. Panoptik mimaride arzulanan bir diğer nokta da bireylerin pek çok nedenle her an gözetleniyor olduklarına inanmaları ya da aksine gözetlenmediklerinden emin olamamaları durumunu yaşamaları amaçlanmıştır (Bentham, 2016, 12-14). Panoptik mimari yalnızca hapishanelerde değil, okullarda ve tımarhanelerde de kullanılması mümkündür. İktidarın görülmeden gözetimini gerçekleştirdiği bu modelde, her an bir kuleden iktidar tarafından gözetime maruz kaldıkları bireylerin zihnine yerleştirilmiştir. Panoptikonun bugün de varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. MOBESE kameraları, AVM'deki kameralar gibi kim tarafından gözetlenildiği bilinmeden yapılan gözetim türü bugün panoptikona verilebilecek örneklerden yalnızca birkaçıdır.

Küreselleşme ve gelişen teknolojilerle birlikte gözetim de boyut atlamıştır. Mekansızlaşma ve zamansızlaşma küresel dünyanın bir sonucu olarak ortaya çıkmış, bu durum da gözetimin de akışkan hale gelmesini sağlamıştır. Gelişen teknolojilerle birlikte bireyler gözetimi arzu eder hale gelmiş, bu durum da iktidarların herhangi bir iktidara ya da baskı yapmasına gerek bırakmamıştır. Sinoptikon ve süperpanoptikon ile bireyler artık gözetlendiği zaman var olduğunu düşünmeye başlamıştır.

Gilles Deleuze, artık insanların sınırlanarak etkinlik gösteren toplumlardan, sürekli denetim ve anlık iletişim aracılığıyla faaliyet gösteren denetim toplumlarına doğru ilerlediğini vurgulamaktadır (Mattelart, 2012, 277).

“Enformasyon teknolojilerinin egemen sınıflara ve iktidara sunduğu gözetim pratikleri artık sıradan insanların yaşamını her yönden kapsamaya başlamıştır.” (Dolgun, 2015, 17). Gözetim pratiklerinin her yöne yayılmasıyla birlikte panoptik gözetim beraberinde sinoptik ve süperpanoptik gözetimi getirmiştir. Artık her birey, hem gözetleyen hem de gözetlenen olmuştur.

Sinoptik gözetimde bilmek ve bilinmek esastır. Çoğunluğun, azınlığı gözetlediği bir gözetim biçimi olan sinoptik gözetimde çoğunluk için gözetlenmek de birer arzu nesnesine dönüşmüştür.

Dikizlemeyi doğuran ünlüler gibi yaşama arzusudur. Bireyler artık gözler üzerindeyken güvenli olacağını düşünmektedir (Niedzviecki, 2010, 26). Sinoptikon ile azınlıkta olan ünlüler, çoğunluk tarafından gözetlenmekte çoğunlukta bireyler de ünlüler gibi görünür olmak için çabalamaktadır.

Sinoptikon ile küresel kitle her gösteriyi izlemeye başlamış, çoğunluğun azınlığı gözetim ve denetime aldığı, yönetenlerin görünür kılındığı bir sisteme dönüşmüştür. Sinoptikon aynı zamanda herhangi bir baskı yapmaksızın insanları seyretmeye davet etmiştir. Böylece bireyler yerellikten kopararak sibermekanlara taşınmıştır (Çakır, 2015, 342-344). Panoptikon ile sinoptikon kıyaslanacak olursa, panoptikonda sınırlı bir mekan varken; sinoptikonda küreselleşmenin ve teknolojinin de etkisiyle sibermekanlar oluşmuştur.

“Sibermekanda bedenlerin önemi yoktur ama bedenlerin hayatında sibermekanların kesin ve vazgeçilmez bir önemi vardır.” (Bauman, 2010, 28). Bireyler sibermekanlarda arkadaş bulmaktan, alışverişe kadar pek çok etkileşim gerçekleştirmektedir. Özellikle sosyal medya ile birlikte birey için sibermekanlar vazgeçilmez hale gelmiştir.

20. yüzyıla gelindiğinde bilgisayar tabanlı gözetim ortaya çıkmış, bu durum da kişisel verinin esas olduğu yeni dolayım biçimini doğurmuştur (Lyon, 2013, 15). Özellikle yeni medya ile birlikte kişisel veriler kolayca elde edilmekte, hatta bireyler gözetlenmek isteyerek bedenlerini kuşatan iktidara yardım etmektedir.

Süperpanoptikon kavramını geliştiren Mark Poster, hapishanelerden dışarı çıkarılan gözetim olgusunun duvarsız, penceresiz, kulesiz bir ortamda gerçekleştiğini söylemektedir. Panoptikon, günümüzde sibermekana taşınmıştır, böylesi bir ortamda da kayıt altına alınmaktan kaçış mümkün değildir (Toktaş, Binark vd., 2012, 35-36).

Süperpanoptik gözetim sisteminde özneler devamlı olarak cep telefonlarını kullanmakta, otomatlaşmış banka transferleri yaparak internet kullanarak kendi gözetimlerini sağlamaktadır (Lyon, 2006, 234).

Sinoptik gözetim sistemindeki gibi süperpanoptik gözetim sisteminde de bireyler karşılıklı bir gözetim gerçekleştirmektedir. Süperpanoptik gözetim ile bireyler kimlik bilgilerinin dahi nasıl dağıldığının farkına varamamaktadır. Çünkü bilgisayar teknolojisine bağlı olarak verilen her bilgi kolayca yayılmakta, bireylerin mahremiyeti yok edilmektedir.

İnsanlığın başlangıcından itibaren var olduğu kabul edilen gözetim, günümüzde de devam etmekte, hatta gelecekte de hiç şüphesiz varlığını sürdürmesi beklenmektedir. Bugün sosyal medya araçları ile yatak odalarına kadar giren iktidarın gözü, yarın da kaldığı yerden devam edecektir. Gözetim, zorbalıktan iknaya ardından da arzu nesnesine dönüşmüştür.

2. Sanal Özgürlük ve Mutluluk Alanı Sunan Instagram

Bireylerin günümüzde kendini gösterdiği ve görüldüğü bir alan olan sosyal medya, sahte mutluluklar sunmaktadır. Görselliğin ve hikaye anlatıcılığının ön planda olduğu sosyal medya araçlarından Instagram görülme ve beğenilmeyi içerisinde barındırdığından, çalışmayı spesifikleştirmek amacıyla seçilmiştir.

Instagram'daki görülme ve beğenilme arzusunu Goffman'ın Yayılan İzlenim Kuramı ile anlatmak mümkündür. Goffman, bireyin performansını sunarken kendisini izleyenlerin beğenisine yönelik performansını sergilediğini, diğer insanların kendisine nasıl davranacağını denetimini elinde tutmak amacı güttüğünü belirtmektedir. (Goffman, 2014, 17). Bir diğer deyişle birey, kendi benliğinin dışına çıkarak karşısındakilerin istediği davranışları sergilemektedir. Bu noktada birey her ne kadar karşısındakinin düşüncelerini denetliyor gibi görünse de aslında kendi özgürlüğün yitimini yaşamaktadır.

Nasıl ki kimse zorlamadığı halde bireyler, gönüllü röntgencilik yapıyorsa kendilerinin dikizlenmesini isteyerek gönüllü oyunculuk da yapmaktadırlar. Gözetleyenler de gözetlenenler de sanal bir bütünlük içinde hareket etmektedir (Niedzviecki, 2010, 29).

Gözetimin sıradanlaşmasında, teknolojik gelişmelerinin payı yadsınamayacak derecede büyüktür. Cebe girecek boyutlara kadar küçülen teknolojik aygıtlar gözetimin her an ve her yerde olmasını sağlamıştır. Bireyler, yeni teknolojilerle yalnızca gözetleme yapmamakta aynı zamanda gönüllü bir şekilde veri de üretmektedir (Şener- Kuş, 2015, 70-71). Sosyal medyanın gelişimi ile birlikte her birey birer gözetimci olmuş, bunun yanı sıra kendisinin de gözetlenmesini istemeye başlamıştır. Öyle ki bireyler gözetlenmediği zaman sanki yaşadığı dünyada yer almıyor hissine kapılmaktadır.

Sosyal medya araçlarını kullanırken bireyler gizlilik ihlalleri yaşayabilir, ancak bu ihlaller sosyal medyada görünürlüğü normal bir parçası olarak görülmektedir (Trottier, t.y., 321). Bireyin istemediği bir bilgi, iktidarların eline geçtiğinde bu durum normal karşılanmaktadır. Çünkü bilgiyi kendi rızası ile veren bireyin ta kendisidir.

Kişisel bilgi değiş tokuşu sosyal medyanın temelinde yatar. Kullanıcılar, kişisel yaşamlarını, en özel detaylarını açık etmekten, eksiksiz bilgi göndermekten ve fotoğraf paylaşmaktan mutludur (Bauman ve Lyon, 2013, 42). Bu noktada kişisel bilgi değiş tokuşu, gözetim ve gözetlenmenin de kesif noktasını oluşturmaktadır. Bireyler, Instagram'dan yaptığı her fotoğraf paylaşımı, yer bildirimi, yazdığı yorum ile mahremiyetini de parçalamaktadır. Öyle ki birey için mahremiyet en son düşünülen öge haline gelmiştir.

Guy Debord'un Gösteri Toplumu eserinde de bahsettiği gibi gösteri kendini tartışılmaz ve erişilmez devasa bir olumluluk olarak sunar. "Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür der, başka da bir şey demez." (Debord, 1996, 16). Bugün bakıldığında da bireyin görülme isteğinin temel nedenlerinden biri de gösteri toplumunun birer parçası olmasıdır. Bireyler, mahremiyetlerini umursamayıp yalnızca görülmenin cazibesine kendilerini kaptırmaktadır.

Gelişen iletişim teknolojileri ve gözetleme araçları ile dünya "uzaktan yöneten ve gittikçe güçlenen yöneticiler ile güçleri gittikçe azalan kontrol altındaki kitleler arasındaki bir ayrıma doğru gitmektedir." (Bauman, 2017, 92). İktidarların eski dönemdeki gibi denetim için bireylere baskı yapmasına gerek kalmamıştır. Yeni medya araçları ile iktidarlar, istedikleri kişinin bilgisine her an ulaşabilmektedir. Hatta bireyler, iktidarlar kendilerini gözetlesinler diye arzulamaktadır.

Fuchs, "Biri, kendi hakkındaki tüm kişisel bilgileri ortaya dökmeyi seçse bile bir gizlilik hakimdir." (Fuchs, 2016, 215) diyerek aslında sosyal medyada her ne kadar "görünün ve mutlu olun" politikası hakim olsa da bireylerin, gözetlediği kişiler gibi olmaya çalışıp yaratmış olduğu profile uygun davrandığını anlatmaktadır. Bir nevi iktidarların istediği şekle bürünüp kendilerine otosansür uygulamaktadırlar.

Yevgeni Zamyetin, Biz adlı distopyasında matematiksel ve hatasız bir mutluluk sunulduğu için bireylere sunulan mutluluğu kabul etmek zorunda kaldığından bahsetmektedir (Zamyetin, 2016, 11). Bugün sosyal medyada da sunulan mutluluk öylesine planlıdır ki bireyler, sahte mutluluk içerisinde olduğunun farkında bile değildir. İktidarlar bireylerin, düşünceleri yerine sunulan sahte mutlulukları benimsemelerini ister.

Huxley'nin Cesur Yeni Dünya distopyasında mutlu olmak için az bilmek gerekiyordu. Mutluluğun temeli sunulan şartlandırmalara ikna olma (Huxley, 2013, 32). Bugün sosyal medya ile sunulan

şartlandırmaların temeli de bu paydaşla örtüşmektedir. Bireyler sosyal medya ile sunulan eğlenceden kopmamakta, gözetlemek ve gözetlenmenin hazzını yaşamaktadır.

Pek çok birey için artık internet, birilerini gözetlemek ya da birileri tarafından gözetlenmek amacıyla kullanılan bir mecraya dönüşmüştür. Herhangi bir sosyal medya aracı olmaksızın, arama motorunda dahi gözetim unsuru hakimdir. İnternet aracılığı ile yapılan her bilgi paylaşımı da kurumsal ve siyasi veritabanlarını içerisinde barındırmakta bu durumda iktidarların istediği kişinin bilgisine erişmesini kolaylaştırmaktadır. Bireyin mahremiyeti ezelden beri iktidarlar tarafından parçalanmaktadır. Günümüzde ise sosyal medya araçlarından Instagram ile görünürlük en üst seviyelere ulaşmış, bireyin tek düşüncesi paylaşma, görülme ve beğenilme arzusu olmuştur.

3. Bireylerin Instagram'daki Görülme Ve Beğenilme Arzusu Üzerine Değerlendirme

3.1. Araştırmanın Amacı

Tarihsel süreç içerisinde değişime uğrayan gözetim, enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte her yere yayılmış, herkes birbirinin gözetimcisi olmuştur. Öyle ki bireyler birbirlerini gözetlemenin yanı sıra kendilerinin de gözetlenmesini istemiştir.

Özellikle sosyal medya araçlarının gelişmesi ile birlikte bireyler dünyanın neresine giderse gitsin, istediği kişiyi kolayca gözetleyebilme imkanı bulmaktadır. Konuyla ilişkin olarak karşılıklı gözetimin en çok yapıldığı mecralardan biri olan Instagram'da görülme ve gözetleme arzusunun yanı sıra beğenilme arzusu da en üst kededir.

Gözetimin akışkan bir hal alması ile birlikte bireyler, mahremiyetlerini umursamamakta ne kadar görünürse toplumda o kadar var olacağını düşünmektedir. Çalışmada da amaç post-modern dönemle birlikte bireylerin önemsendiği tek şeyin gözetlemek ve gözetlenmek olduğu bu durumun sosyal medya araçlarından Instagram ile birlikte en üst seviyelere çıktığını göstermek amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Instagram'daki beğenilme ve görülme arzusunu göstermek amacıyla nicel araştırma yöntemi en isabetli yöntem olarak düşünülmüştür. Kuramsal çerçeve çizilirken nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmış daha sonra da çalışmayı spesifikleştirmek adına nicel araştırma yöntemlerinden anket çalışması yapılarak belirli bir örneklem çerçevesinde sonuçlar saptanmıştır.

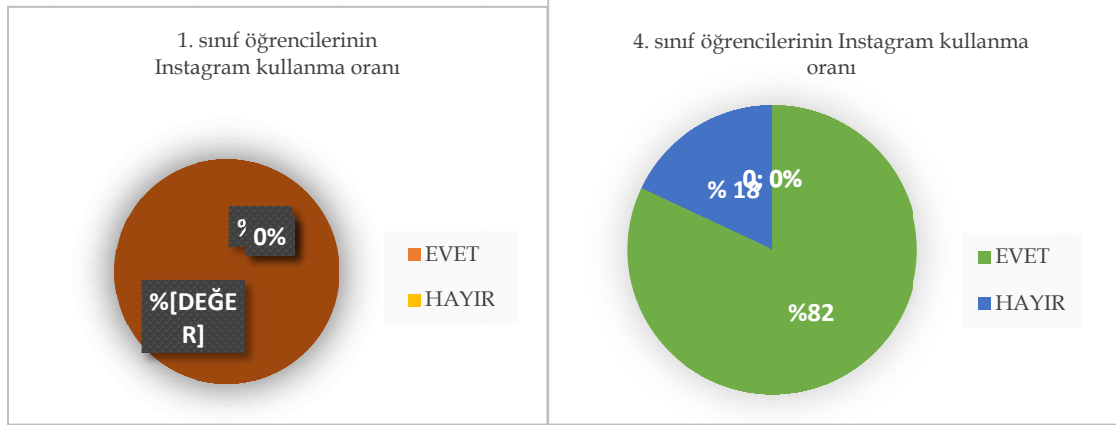
3.3. Örneklem Seçimi

Çalışma konusunu oluşturan sosyal medya araçlarından Instagram, daha çok gençlerin kullandığı bir mecra olduğu için anket yapılırken seçilen kişiler 18-26 yaş arasındaki üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Sosyal medyanın iç yapısını daha çok bildiği düşünülen öğrencilerden oluşması için amaçlı örneklem olarak İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümü birinci sınıf öğrencilerinden 50, dördüncü sınıf öğrencilerinden 50 kişi olmak üzere toplamda 100 kişi seçilmiştir. Seçilen öğrencilerin birinci ve dördüncü sınıf olmalarının nedeni, öğrencilerin Instagram'a bakış açılarının değişip değişmediğini anlamaya çalışmaktır. Amaçlı örneklem olarak seçilen bu 100 kişiye sorular nitel araştırma yöntemlerinden anket tekniği ile sorulmuştur.

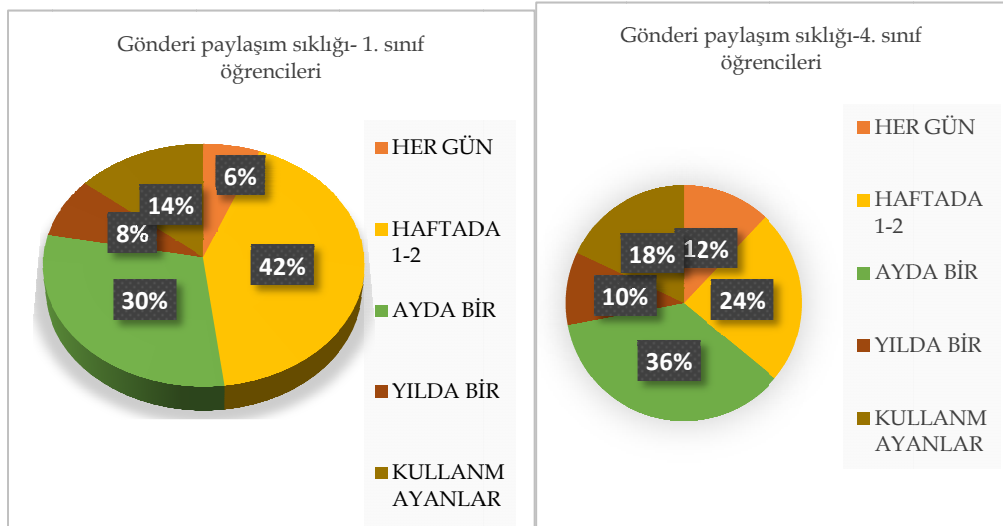
3.4. Araştırmanın Değerlendirilmesi

Araştırma değerlendirilirken üniversite birinci ve dördüncü sınıflar şeklinde ayrıma varılmıştır. Öğrencilerin Instagram'a bakış açılarının yıllar içerisinde değişip değişmediği değerlendirme boyunca gözetilecektir.

Birinci sınıf öğrencilerinin yüzde 86'sı Instagram'ı kullanırken yüzde 14'ü kullanmamaktadır. Dördüncü sınıf öğrencilerine bakıldığında ise yüzde 82'si Instagram'ı kullanırken yüzde 18'inin hesabı bulunmamaktadır. Her iki sınıfta da öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun Instagram'ı kullandığı görülmektedir.

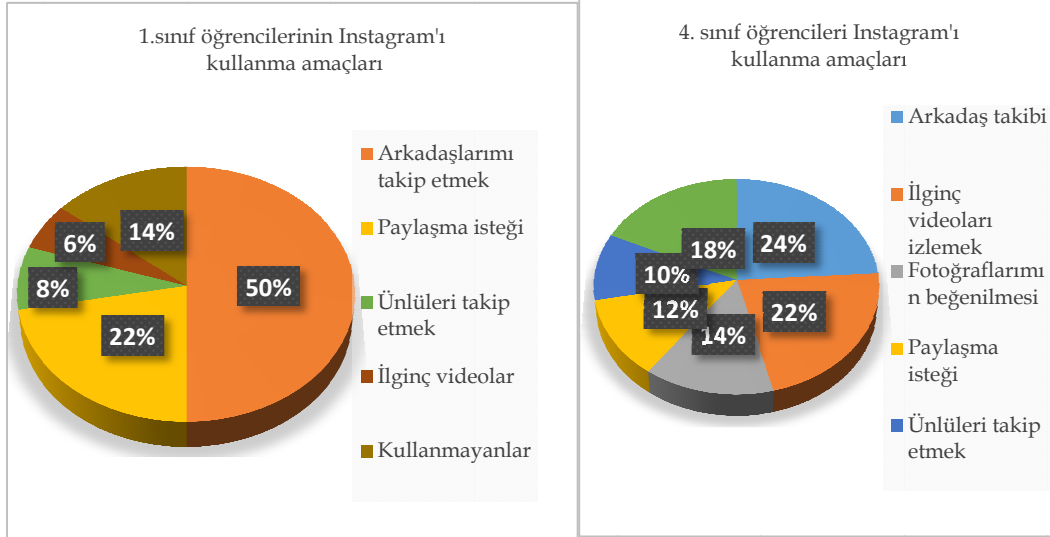

Instagram'ı oldukça aktif olarak kullanan bireylerin ne kadar sıklıkla gönderi paylaşıp gözetime rıza gösterdiği de saptanmıştır. Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yüzde 6'sı her gün, yüzde 42'si haftada bir, yüzde 30'u ayda bir, yüzde 8'i yılda bir paylaşım yapmaktadır. Yüzde 14'lük kısım Instagram kullanmadığından değerlendirmelerden ayrı tutulacaktır. Oranlarda da görüldüğü gibi Instagram'ı kullanan öğrencilerin neredeyse yarıya yakın bir kısmı aktif bir şekilde veri paylaşımı yapmaktadır. Üniversite dördüncü sınıf öğrencilerine bakıldığında ise yüzde 12'si her gün, yüzde 24'ü haftada bir, yüzde 36'sı ayda bir, yüzde 10'u yılda bir gönderi paylaşmaktadır. Yüzde 18'i ise Instagram'ı kullanmamaktadır. Dördüncü sınıf öğrencileri, birinci sınıflar kadar aktif olmasa da ayda bir paylaşım yaparak yine yüksek bir veri paylaşımı gerçekleştirmektedir.

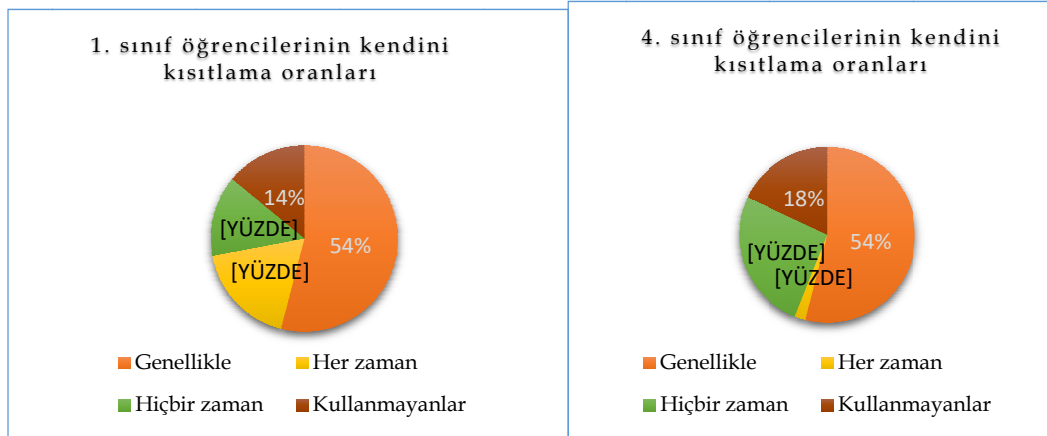

Çalışma açısından en kesif nokta olan "Instagram'ı hangi amaçla kullanıyorsunuz?" sorusu "gözetlemek mi gözetlenip beğenilmek mi?" sorusuna cevap olarak sorulmuştur. Üniversite birinci sınıfların yüzde 50'si "arkadaşlarımı takip etmek" derken, yüzde 22'lik kısım "paylaşma isteği" demiştir. Yüzde 8'lik kısım "ünlüleri takip etmek" derken bir diğer yüzde 6'lık kısım da "ilginç videoları izlemek" amacı ile Instagram'ı kullandığını belirtmiştir. Görüldüğü gibi üniversite birinci sınıf öğrencilerinin Instagram'ı kullanma amacı büyük oranda yakın çevresindeki, tanıdığı bireyleri gözetlemektir. Bu oranın ardından gelen paylaşma isteği ise kendi gözetimlerinin oranını vermektedir.

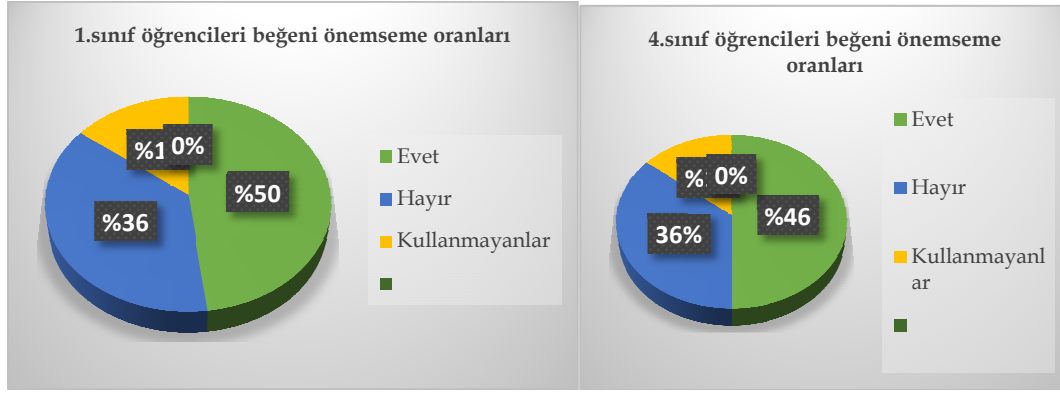
Üniversite dördüncü sınıf öğrencilerinin Instagram'ı kullanma amacı ise yüzde 24 oranıyla arkadaş takibi, yüzde 22 ilginç videoları izlemek, yüzde 14 fotoğraflarının beğenilmesi, yüzde 12 paylaşma isteği, yüzde 10'u ünlüleri takip etmek demiştir. Yine en çok oranı arkadaşları takip etmek amacı oluştursa da üniversite birinci sınıf öğrencileri kadar yüksek bir oran görülmemektedir. Dördüncü sınıf öğrencilerinin Instagram'ı kullanma amacında hem görülme hem gözetleme hem de beğenilme arzusu olduğunu söylemek mümkündür.

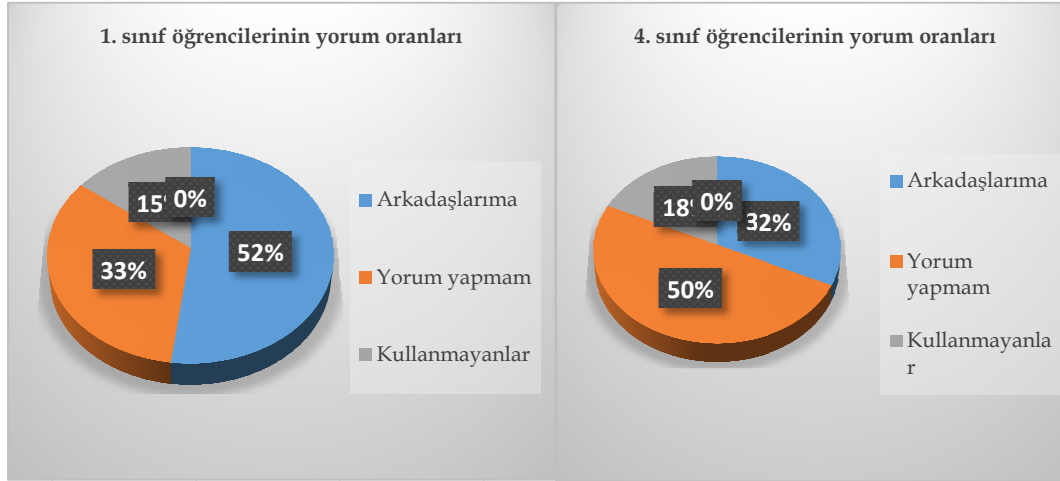
Instagram her ne kadar görülme arzusunun yüksek olduğu bir alan da olsa bireylerin kendilerini kısıtlayıp iktidarların istediği ölçütlerde paylaşım sağladıkları bir alan olarak görülmektedir. Bu nedenle pek çok Instagram kullanıcısı realitedeki gibi olmayan, oluşturdukları profile uygun şekilde paylaşım yapmaktadır. Bu durumu göstermek amacı ile öğrencilere “Paylaşım yaparken kendinizi kısıtladığınızı düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltildi. Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yüzde 54’ü genellikle kendini kısıtladığını söylerken, yüzde’i 18 her zaman, yüzde 14’ü ise hiçbir zaman olduğunu belirtti. Bu noktada görülmektedir ki üniversite birinci sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu paylaşım yaparken kendini kısıtlamakta, sosyal medyada yaratmış oldukları profile uygun şekilde davranmaktadır. Üniversite dördüncü sınıf öğrencilerine bakıldığında ise; yüzde 54’ü genellikle, yüzde 26’sı hiçbir zaman, yüzde 2’si her zaman kendini kısıtladığını belirtmiştir. Üniversite dördüncü sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu da paylaşım yaparken genellikle kendini kısıtladığını düşünmektedir.

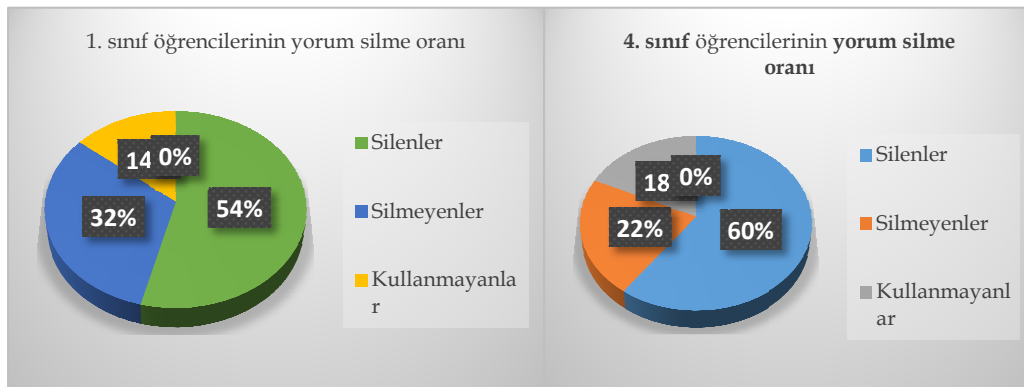
Beğenilme arzusunu ölçme amacı ile yöneltilen “Instagram’da aldığınız beğenileri önemsiyor musunuz?” sorusuna üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yüzde 50’si evet derken, yüzde 36’sı hayır demiştir. Üniversite dördüncü sınıf öğrencilerinde ise durum şöyledir: Yüzde 46 evet, yüzde 36 hayır. Bireylerin gönderi paylaşırken beğenilme arzusu her iki sınıfta da yarı yarıyadır. Görülme arzusunun yanı sıra bireylerin Instagram kullanırken beğenilme, göz önünde olma arzusu da oldukça yüksektir.

Bireylerin gözetim gerçekleştirirken görülüp görülmediğini ölçmek amacı ile yorum yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yüzde 54'ü arkadaşlarına yorum yaptığını belirtirken, yüzde 32'si ise yorum yapmadığını söylemiştir. Bu noktada bireylerin yarısından fazlasının gözetim gerçekleştirirken karşılıklı gözetlenme amacı ile yorum yaptığını söylemek mümkündür. Üniversite dördüncü sınıf öğrencilerinin yüzde 50'si yorum yapmadığını söylerken, yüzde 32'si arkadaşlarına yorum yapmaktadır. Dördüncü sınıf öğrencilerinin birinci sınıf öğrencilerine göre daha az geri dönüşüm sağladığı görülmektedir. Bir diğer deyişle örtülü bir gözetim dördüncü sınıf öğrencilerinde daha fazladır.

Instagram'da beğenilme arzusunun ölçmek amacı ile yöneltilen bir diğer soru da "Kötü yorumları siliyor musunuz?" sorusudur. Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yüzde 54'ü yorumları silerken yüzde 32'si silmediğini belirtmiştir. Üniversite dördüncü sınıf öğrencilerinde ise yorumları silenler yüzde 60 iken, yorumları silmeyenler yüzde 22'dir.

Gözetleme ve gözetlenmenin en üst kerte olduğu sosyal medyada üniversite birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri beraber değerlendirildiğinde her iki grupta birbirine yakın cevaplar vermiştir. İki grupta da Instagram kullanma oranı oldukça yüksek iken yine büyük çoğunluk yakın çevresini gözetlemek amacı ile Instagram'ı kullanmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bireylerin hayatında derin değişiklikler yaratan sosyal medya, görmenin ve görülmenin en üst kerte de yer aldığı, aynı zamanda istenilen profilleri yaratmak için sınırsız bir alan olarak kendisini gösterdiği çalışma boyunca görülmüştür.

Gözetlemeyi meşrulaştırmak amacı ile sunulan korkularla birlikte popüler kültür de meşrulaştırıcı etkenler arasında yerini almıştır. Popüler kültür araçlarından biri olarak sunulan Instagram'da bireyler eğlenmek amacı ile gözetlemeyi ve gözetlenmeyi arzu etmiştir. İktidarlar için artık baskı ya da iknaya gerek yoktur. Bireyler günümüzde Instagram'dan paylaşım yapmadıkları zaman sanki hiç gittiği mekanda bulunmamış, yediği yemeği yememiş ya da içtiği içeceği içmemiş gibi hislere kapılmaktadır. Yaptıklarını Instagram'da paylaşan bireyler, kendilerini filtrelerden geçirmekten de alıkoyamaz. Çünkü yaratılan profile uygun davranmak Instagram gibi araçların doğasında vardır. Goffman'ın yayılan izlenim kuramında bahsetmiş olduğu gibi sunulan benlikler toplumun onayını taşıdığından, gözetimcinin fikirleri büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bireyler, kendilerini gözetleyenlere uygun şekilde davranış sergilemektedir.

Çalışmada da anlatıldığı gibi mahremiyetin yok edildiği, iktidarların her an bilgiyi elde edebildiği günümüzde, bireylerin tek derdi görülme ve beğenilme arzusudur. Yapılan anket çalışmasında sosyal medyayı kullanan bireylerin kendilerini büyük oranda kısıtladığı alınan sonuçlarda da görülmektedir. Bu durum da bireylerin kendisini izleyenlere uygun şekilde davrandığını ve paylaşım yaptığını göstermektedir. Huxley'in Cesur Yeni Dünya distopyasında da belirttiği gibi "Her şeyin ulaşılabilir olduğu dünyada her şey anlamsız olmuştur." Bireyler kendi öz benliklerinden uzaklaşarak sınırsız paylaşım yapabilme özgürlüğüne sahip olduğunu düşünse de aslında karşılıklı gözetleme arzusu içerisinde yitip giden mahremiyetleriyle başa kalmaktadır.

Yapılan anket çalışmasında görülen bir diğer önemli nokta ise ele alınan her iki grup da Instagram'ı kullanma amacı olarak en çok yakın çevresini gözetleme seçeneğini belirtmiştir. Bu noktada görülmektedir ki bireyler Instagram'ı yalnızca kendi gözetimlerini için değil, başkalarını da gözetlemek amacı ile kullanmaktadır.

Gerek doküman incelemesi gerekse yapılan anket çalışmasından da anlaşılacağı gibi Instagram bireyler için birer gösteri sahnesine dönüşmüştür. Gözetim artık her an ve her yerde yapılarak akışkan bir hale gelmiş, bireylerin mahremiyeti iktidara içkin bir vaziyete dönüşmüştür. Elinde bilgiyi bulunduran iktidarlar gücüne güç katarken, bireyler düşünemez bir hale gelerek nesneleşmiştir. Birey için önemli olan kendisini gözetleyenlere uygun içerik üretmek ve profilini güçlendirmek olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ataman, B. ve Çoban, B. (2016). Neoliberal Küreselleşme ve Tüketici Yurttaş. Bora Ataman, B. ve Çoban, B. (Der). *Panoptikon Gözetim Toplumu*, (s.35). İstanbul: TMMOB.
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2016). *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme*. (A.Yılmaz Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. (S.O Çavuş, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Bentham, J. (2016). Mektup 1- Mektup 2. Çoban, B. ve Özarslan, Z. (Haz.) *Panoptikon Gözün İktidarı*. (s.12-14). İstanbul: Su Yayınları.
- Clarke, R. (t.y.) *Have We Learnt To Love Big Brother?*. Erişim: 7 Ekim 2018 <http://www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html>
- Çakır, M. (2015). *İnternette Gösteri ve Gözetim Eleştirel Bir Okuma*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dolgun, U. (2015). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M.A Kılıçbay, Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Fuchs, Christian (2016). *Sosyal Medyaya Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: Nota Bene Yayınları,
- Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Huxley, A. (2013). *Cesur Yeni Dünya*, (Ü. Tosun, Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz*, (D. Hattatoğlu, Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Lyon, D. (2006). *Gözetlenen Toplum*. (G. Soykan, Çev.), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Mattelart, A. (2012). *Gözetimin Küreselleşmesi*. (O. Gayretli ve E. Karacan, Çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Niedzwiecki, H. (2010). *Dikizleme Günlüğü*. (G. Gündüç, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Toktaş, S. ve Binark, M. v.d. (2012) *Türkiye'de Dijital Gözetim*. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Trottier, D. (t.y.) *Interpersonal Surveillance on Social Media*, *Canadian Journal of Communication*, sayı: 37 s.321
- Şener, G. ve Kuş, O. (2015) *Büyük Biraderden Büyük Veriye Gözetim Toplumu*, Ö.
- Oğuzhan (Der.). *İletişimde Sosyal Medya Sosyal Medyada Etkileşim*. İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Zamyetin, Y. (2016) *Biz*. (F. Arıkan ve S. Arıkan, Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.